

TO IN ONO O JEZIKOVNEM POUKU

»Pri pouku materinščine v osnovni šoli naj spoznajo učenci zakonitosti jezika.« To je prvi stavek iz Navodil v Učnem načrtu, ki govore o jezikovnem pouku (Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo, Lj. 1969; v nadaljnjem besedilu UN). Dalje beremo, da otrok na nižji in srednji stopnji še ne more »opaziti« in doumeti jezikovnih zakonitosti«, pa ga moramo zato navajati na pravilno rabo jezika predvsem z vajami, »šele na višji stopnji izluščimo iz praktičnih vaj osnovne slovnične zakonitosti«.

Za 4. razred zahteva UN obravnavanje stavka, glagola, samostalnika, pridevnika, zaimka, števnik, pravopisa, pregled soglasnikov in samoglasnikov, rabo nekaterih predlogov in preproste primere prilikovanja.

»Osnovne slovnične zakonitosti« morejo izluščiti iz primerov tudi že učenci na nižji in srednji stopnji — seveda z učiteljevo pomočjo — kajti težko je tri ali celo štiri leta govoriti o stavku, ne da bi iz primerov izpeljali tudi primerno definicijo. Za 3. razred predpisuje UN pri obravnavi samostalnika »imena stvari (predmetov in bitij) in pojmov, spol in število,« s tem se že sama od sebe nakazuje opredelitev besedne vrste. V 4. razredu se snov poglobi. Učenci se morajo naučiti »pregibanje samostalnika v stavku, ob njem vprašalnice za sklone, vrstni red vprašanj, sklanjanje z vsemi predlogi, imena za sklone, določanje spola, števila in sklona«. To so kar precejšnje zahteve, saj je treba vedeti, da samostalnik ni edina jezikovna snov v 4. razredu. »Osnovna oblika neprisiljenega jezikovnega pouka«, piše UN, »so v vseh razredih raznolike vaje, naslonjene na življenje učencev in na spoznavanje narave in družbe, brez pretirane rabe vzorcev in paradigem.«

Zahteve se iz leta v leto stopnjujejo vse do 8. razreda, ko je pri jezikovnem pouku predpisane najmanj nove snovi in ostane zato več časa za ponavljanje. UN zahteva »pregled in utrditev vse slovnične snovi, ki je predpisana za osnovno šolo.« Pri spoznavanju vsakega jezikovnega pojma mora slediti veliko raznovrstnih vaj. Jezikovne pojave moramo opazovati in ugotavljati, kjer se le da, v smiselno zaokroženem besedilu, ne samo v stavkih ali posameznih besedah. Ure jezikovnega pouka so lahko samostojne, morajo pa se organsko vključevati v celotni pouk materinščine. Berila za vaje jemljemo iz jezikovnih vadnic, beril, dnevnega, zlasti mladinskega tiska, drugih sestavkov in pripovedovanja učencev, njihovih spisov itd. Učenec mora že v osnovni šoli spoznati, da se tudi jezik neprestano spreminja, da je torej živ organizem (UN str. 13).

Tako učencu kakor učitelju je na osnovni šoli naloženega kar dosti dela. Da ga oba precej težko zmoreta, je jasno. Jezikovni pouk je le del tega, kar spada v okvir slovenskega jezika. Pri pouku materinščine povezujemo v celoto ustno in pisno izražanje, branje in recitiranje, jezikovni pouk, obravnavo beriva in osnovne pojme o slovstvu, domače branje, tisk, radio, film, televizijo in izvenrazredne oblike dela (UN str. 12).

Treba se je vprašati, kako učimo, česa je preveč in česa premalo in kako nadaljujejo naše delo srednje šole.

Eno je gotovo: osnovna šola ne more dati dokončnega jezikovnega znanja. Temu idealu se lahko le skromno približa pri zelo majhnem številu učencev. Od osnovne šole ne more nihče pričakovati več, kot da je poprečnega učenca usposobila za razumevanje določene snovi z jezikovnega področja in ga naučila primernega izražanja. Starost učencev, ki končujejo 8. razred, se giblje med štirinajstim in petnajstim letom. Tako kot otrok v tem času ne more spoznati in doumeti premnogih zakonitosti življenja, je razumljivo, da tudi jezikovne pojave še le začne razumevati. Res pa je, da bi se učenec v osnovni šoli lahko mnogo več naučil, če bi bilo poučevanje bolj dognano in manj šablonsko. Mnogo stvari obravnavamo prezgodaj, nekaterih nikoli. Vse, kar je za določeno starostno stopnjo pretežno, se še dolgo maščuje. Tak primer je na primer povedkovo določilo, o katerem govorimo prvikrat v 4. razredu, preglavice pa povzroča še v osmem. Podobno je z nekaterimi prislovnimi odvisniki in prirednimi zvezami, z rabo predlogov, ločilnim in množilnim števnikom, z deležniki in prapovpisom.

Zadnja leta so prišli v modo testi, ki naj bi pokazali, kakšno je jezikovno znanje v posameznih razredih. Dokler bodo pri nas testi samo poskus, ali je primerno s takim načinom ugotavljati zanje, rezultati pa škodijo kot merilo znanja, bosta zaradi njih prizadeta učenec in učitelj. Testi so sestavni del programiranega pouka. Pri nas pa imamo le prvo, drugega pa ne. Sestava testov zahteva dolgotrajno proučevanje cele vrste strokovnjakov in ne more biti samo slavistova (matematikova, kemikova) zadeva. S testi ne bi smeli preverjati znanja samo na koncu ali na začetku šolskega leta, ampak za vsako učno enoto posebej. Če se to slučajno kje dogaja, izdeluje vprašalnik vsak slavist po svoje in za individualno rabo. Po eni strani je to zelo pohvalno, toda dokler ne bomo tudi pri jezikovnem pouku imeli preizkušenih učnih pripomočkov in izdelanih metod ne samo za poučevanje, ampak tudi za preverjanje znanja, ostajajo taka prizadevanja le zasebni poskusi, ki se iz leta v leto spreminjajo.

Druga težava so jezikovne vadnice. V 7. razredu nastane prava vrzel, saj vadnici za 7. in 8. razred ne predstavljata nikakršne kontinuitete vadnic za 4., 5. in 6. razred. Ves jezikovni napredek se v 8. razredu ustavi, ker daje vadnica le skromno možnost za ponavljanje snovi.

Slavist pogreša učne pripomočke in moderno metodiko jezikovnega pouka, materinščine namreč. Ker tega nima, prevladuje neživahen in neživljenjski način jezikovnega pouka. Učitelj izgublja čas za nebistvene stvari. Pouk je še vedno verbalen. Šolarji ga sovražijo. Ob takem odnosu do snovi ne morejo spoznati, kaj je jezik. Večno premlevanje analize po vzroc: samostalniku določamo spol, sklon, število, sklanjatev ipd. ne pripomore kaj dosti k njihovi jezikovni izobrazbi.

Obetajoč jezikovni pouk je tisti, pri katerem učenec *samostojno* pride do nekega spoznanja. Pri jezikovnem pouku bi se morali učenci naučiti poglobljanja v problem. Toda kako to doseči pri tako nehomogeni podobi razredov, kot jih dandanes kaže osnovna šola? V 8. razredu životari precej takih učencev, ki bi morali biti v 6. ali v 5., in kaj naj slavist počne z njimi? Kako naj poučuje, da bosta pri pouku materinščine deležna oba enake mere pozornosti: nadpovprečni in podpovprečni? Teoretično se to sila imenitno reši s ploho besed, v praksi pa je največkrat tako, da so sposobni učenci prikrajšani zaradi nesposobnih. Tako prvi kot drugi pa pokažejo na koncu leta premalo znanja. Vojska

o tem, ali je dovoljena notranja diferenciacija — dati enemu več in drugemu manj — pa še ni končana. Osnovna šola lahko gradi jezikovno stavbo samo v grobem, dograjevati pa jo mora srednja šola enako zavzeto in z občutkom odgovornosti. Tu pa zadenemo na najbolj občutljivo točko, na ranljivo mesto nas vseh, na vprašanja, kdo je kriv, da je jezikovno znanje današnjih absolventov osnovnih in srednjih šol tako majhno.

Učitelji slovenskega jezika na srednjih šolah pričakujejo od učenca, ki prihaja z osnovne šole, preveč obsežnega in trdnega znanja in marsikdaj ne nadaljujejo tam, kjer je njihov kolega končal. Ponavljati pesem: to bi morali že davno vedeti, je brez vsakega pomena. In tudi poučevati stvari, »ki bi jih morali že davno vedeti«, nima smisla. Dijak si je nekaj zapomnil in drugo pozabil prav tako, kot pri vsakem predmetu. Gre za to, da s poukom kontinuirano nadaljujemo in da dijaka navajamo na samostojno razmišljanje in sklepanje. Tako pa se prevečkrat dogaja, da učitelji ponavljajo snov, ki je učencem res že zdavnaj znana in ki ne bi bila, tudi če bi bila nova, prav nič zanimiva in življenjsko potrebna. Marsikateri učenec, ki obiskuje to ali ono srednjo šolo, mi je že dejal: večna analiza poje, nič novega se še nisem naučil. *Kako je s slovenščino v javni rabi, vemo vsi. Morda bo tudi še slabše. Kako naj spoštujem to, česar sploh ne poznam? Mnogi diplomanti srednjih in visokih šol krojijo žalostno usodo slovenskemu jeziku, ker se ga v šoli niso učili ne spoznavati in ne ljubiti.* Štiri leta brez jezikovne vzgoje, s pičlo jezikovno vzgojo ali z neko molitvico o spolu, sklonu in številu se zlepa ne bo nihče naučil materinščino ljubiti. Precej nesrečne zmede pa prinašajo v srednjo šolo tudi jezikovni učbeniki. Če učbenik ne nakazuje problemov, potem je po mojem mnenju za dijaka, ki je postal sposoben razglablјati, primerjati in sklepati, brez koristi.

Res je, da bo učitelj na srednji šoli lahko uspešno nadaljeval z delom le, če bodo prišli učenci iz osnovne šole jezikovno primerno razgledani. Zato se vračam k vprašanju, kako poučevati in jezikovno vzgajati, da bo delo rodilo uspeh in da bo učitelj na srednji šoli začeto delo lahko končal.

To je mogoče doseči na več načinov. Eden od njih je ta, da navajamo že učence osnovne šole na samostojne jezikovne interpretacije. Te morajo v 8. razredu pri pouku že prevladovati. Od običajnih analiz je treba preiti k jezikovni interpretaciji daljšega besedila. Pri tem so v delo vključeni vsi učenci. Vsakdo mora v sestavku odkriti čim več jezikovnega gradiva. Postopek zahteva tiho miselno delo in navaja učence na študijski sistem. Po dvajsetih minutah razmišljanja in zapisovanj preidemo na preverjanje ugotovitev. Zdaj imajo učenci priložnost, da povedo, kaj so v besedilu zasledili. Odgovori so raznovrstni. Vsi od umsko podpovprečnega do izjemno nadarjenega učenca so vključeni v delo in vsak prispeva k interpretaciji po svojih sposobnostih. Učenci s šibkim znanjem ostajajo pri tem, da preštevajo besedne vrste, velike začetnice in ločila, dobri in boljši pa so odkrili vse kaj drugega. Jezikovna interpretacija se pri njih zliva v slogovno. Ugotavljajo sintaktične posebnosti, stavčni poudarek, razmerje med osebnimi in neosebnimi glagolskimi oblikami, stavke po zgradbi, ločila, postavljena po psihološkem in ne po slovničnem načelu in še mnogo drugih stvari. Nauče se gledati na jezik nekoliko globlje in za jezikovne nepravilnosti postanejo končno zares občutljivi. Ure jezikovnega pouka niso dolgečasne, pa se jih zato ne boje. Samoiniciativno delajo dalje in nekaj se jih z veseljem prijavi v jezikovni debatni krožek.

Besedila, ki jih interpretiramo na tak način, morajo biti različna in ne samo leposlovna. Od časa do časa je treba vključiti v interpretacijo tudi starejše avtorje, ker mora učenec »že v osnovni šoli spoznati, da se tudi jezik neprestano spreminja, da je torej živ organizem« (UN str. 13).

Seveda pa vprašanje jezikovnega pouka ne bo rešeno, dokler zanj ne boma imeli dovolj učnih pripomočkov in dokler se vsak izmed nas ne bo zavedal, kako potrebna je jezikovna vzgoja na vseh stopnjah šol.

A. A. Bronskaja

Univerza Kijev

STAVČNA BREZVEZJA V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

Pojasnjevalna brezvezja so skupaj z dodatnimi (in sicer tistimi z odprto strukturo) v slovenskem knjižnem jeziku najpogostejša, saj v naši kartoteki sestavljajo 75 % vseh brezvezij. Ni se torej čuditi, če so ti stavki zelo raznovrstni in npr. v rusčini tako podrobno obravnavani.¹² V tem brezvezju drugi stavek konkretizira in pojasnjuje vsebino kake besede ali člena prvega stavka. Glavna strukturna značilnost pojasnjevalnega stavka namreč je, da razmerja ne obstajajo med stavki, ampak med eno besedo ali členom prvega stavka in med drugim stavkom; bolj natančno: prvi stavek vsebuje besedo, ki ustrezno nekaterim svojim slovničnim, večinoma pa pomenskim lastnostim nujno zahteva konkretizacijo v drugem stavku priredja. V pojasnjevalnih brezvezjih se ugotavlja istovetnost oz. razmerje med celoto in delom obeh njihovih sestavin.

Pojasnjevalna brezvezja pregledno obdelujemo glede na besedo ali stavčni člen, ki ga pojasnjuje drugi stavek brezvezja. Pojasnjevani pa so lahko: zaimek ali zveza zaimka s samostalnikom, beseda zaimenskega izvora ali pomena, abstraktni samostalnik, zveza števnik s samostalnikom, glagol, pridevnik, stopnjevanje in odvisnik.

Zaimek spada po svoji naravi med najbolj abstraktne besedne vrste; zamenjuje imena, ta vloga pa se je razširila in zdaj zaimek zamenjuje tudi različne besedne zveze in celo stavke. Zato zaimek torej kar zahteva konkretizacijo, se posebno kazalni. Le pogledjmo si to ob primerih: *Šimen je spal in sanjalo se mu je t o l e* : / *Bog ga je blagoslovil z neizmernim bogastvom* (Iv. C.). *T o je glavno in s a m o t o je pomembno* : / *ona sama ne more živeti z njim, ona sama se je obsodila* (Kranj.); *T o velja seveda za govorno in pisano besedo* : / *ne čvekajmo tjavdan, ne potaplajmo svojega poslušalca ali bralca v morje praznih besed* (Top.); *Vedno v meni um in duša za prevlado se poskuša*; *t o nesreče moje vir* : / *vedno v meni je prepir* (Greg.).

V slovenščini so tudi neke vrste eliptična brezvezja tega tipa: kazalni zaimek je v njih izpuščen (toda smiselno precej očiten), drugi del brezvezja pa je

¹² Naša obravnava pojasnjevalnih stavkov se opira na članek L. A. Glinkina, K voprosu o besozveznom složnom predloženi v jazyke drevnerusskikh pamjatnikov XVI — XVII vekov; Issledovanija po leksikologii i gramatike russkogo jazyka, Izdatel'stvo AN SSSR, Moskva, 1961, str. 230—258.